

PAS KONTUSZOWY S. FILSJEANA CENNY ZAKUP DO ZBIORÓW WILANOWSKICH

Zakupiony we wrześniu 1994 roku w antykwaracie DESA w Warszawie polski pas kontuszowy¹ wzbogacił zbiorę wilanowskie o cenny przedmiot, porównywalny z obiektami w najlepszych kolekcjach polskich². Jest to drugi w naszym zbiorze pas polski. Pierwszy, tkany zapewne w Słucku lub Grodnie, ofiarowany został w 1967 roku przez A. Ap. Thomasa³.

Pas z Kobylki jest w bardzo dobrym stanie. Trafił do DESY z troskliwych rąk – widać, że przechowywany był z pełną świadomością jego wartości historycznej i artystycznej. W Pracowni Konserwacji Tkanin Muzeum w Wilanowie poddany został zabiegom konserwatorskim, likwidującym drobne uszkodzenia, jak przerwane pojedyncze niteczki złote, srebrne i jedwabne, oraz brak osnów na ok. 8-10 cm na jednym końcu pasa.

Pas ma wymiary 412 x 39 cm. Wykonany jest z jedwabiu, nici złotych i srebrnych, splotem prostym wątkowym i wzorem fasonowanym (nici wątku tworzącego wzór przebiegają przez całą szerokość pasa). Głowy są trójdzielne: ich trzy owalno-prostokątne medaliony utworzone są z liści palmowych z wplecionymi kwiatami rozkwitłych róż i chabrów ułożonych na przemian. Każdy z trzech wieńców tworzy obramienie

dla mniejszego medalionu, wypełnionego czterema drobniejszymi kwiatkami niezapominajek i krzyżującymi się elementami geometrycznymi.

Wciąż pasa jest jednakowy na całej długości i szerokości, podzielony na półka wypełnione stylizowanymi kwiatkami róż i chabrów, ułożonymi na przemian jedno w górę drugie w dół, przez co powierzchnia między kwiatami jest bardziej wypełniona. Między poszczególnymi półkami znajdują się wąskie szlaczki z motywami geometrycznymi, listkami i esowatymi akcentami w kolorze ciemnobrązowym.

Bordiurkę pasa (z ułożonych na przemian stylizowanych kwiatów goździka w kolorze mocno łososiowym i niebieskich niezapominajek) otacza szlaczek dużych czerwonych kropek, tzw. szelążków, na złotym tle. Pas jest lity, z wyraźnym różniącymi się stronami i mniej widocznym wzorem po lewej stronie (na której widać głównie nici złote i srebrne). Po prawej stronie między kwiatkami wyraźnie błyszczą złote i srebrne tło. Dominującymi barwami na całym pasie są kolory poszczególnych kwiatów: łososiowy, różowy, niebieski, zielony, ciemnobrązowy, złoty i srebrny. Cała powierzchnia pasa jest pięknie wygładzona („kalandrowana”) maglowaniem.

¹ Wpisany do inwentarza pod numerem Wil. 5084.

² Por.: T. Mańkowski, *Pasy polskie*, Kraków 1938, s. 71, il. 37 (pas ze zbiorów Muzeum Czartoryskich), M. Taszycka, *Polskie pasy kontuszowe*, Kraków 1984, nr kat. 12, il. 14 (pas ze zbiorów MNK najbliższy naszemu) oraz w najnowszej publikacji J. Chruszczyńska, *Pasy kontuszowe z polskich manufaktur i pracowni w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 1995, nr kat. 101.

³ Nr inw. Wil. 3741. *Dary i zakupy Muzeum w Wilanowie 1962-1992*, Warszawa 1992, nr kat. 300.

1. Pas kontuszowy S. Filsjeana, Kobyłka 1787-1794, fragment: głowa. Nr inw. Wil.5084. Fot. W. Holnicki

2. Odwrocie pasa. Fot. W. Holnicki

Sygnatura Szczepana Filsjeana⁴ – występująca na obu końcach pasa, była zawinięta i niewidoczna przez przyszyte frędzle⁵.

Wytkane w pasie pełne nazwisko Filsjeana od razu wyjaśniło pochodzenie pasa. S. Filsjean pracował początkowo w Terespolu, później w Kobyłce pod Warszawą dokąd została przeniesiona manufaktura.

O manufakturze w Kobyłce pisało kilku autorów (Mańkowski, Rychlewska, Taszycka, Wasilkowska, Kałamajska, Turnau i inni). Działalność tej manufaktury prezentowała również urządzona w 1995 roku w Muzeum Narodowym w Warszawie piękna wystawa pasów kontuszowych. W znakomicie opracowanym, opartym na najnowszych badaniach

⁴ Imię Filsjeana (Claude Etienne przed spolszczeniem?), zob. Chruszczyńska, o.c., s. 315.

⁵ Częsta praktyka u Filsjeana; Chruszczyńska, o.c., glossa do nr kat. 101, s. 145.

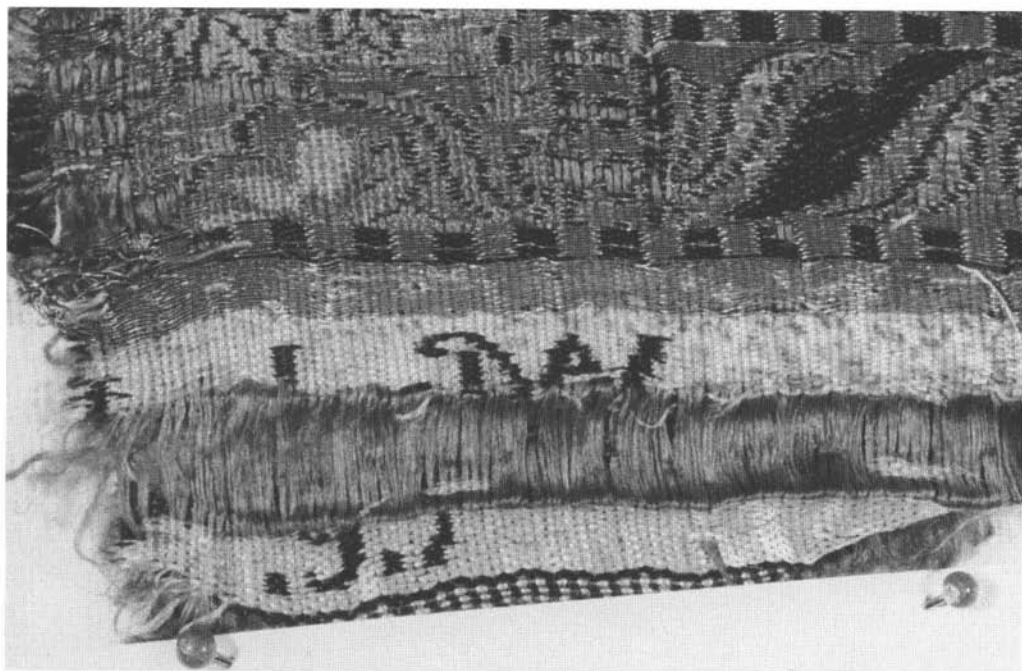
3. Sygnatura S. Filsjeana. Fot. W. Holnicki

archiwalnych katalogu, Jadwiga Chruszczyńska uwzględniła lub sprostowała wszystkie dotychczasowe ustalenia. Na informacjach Jadwigi Chruszczyńskiej opieram krótkie przypomnienie najważniejszych faktów historycznych, niezbędnych dla właściwej oceny zakupionego obiektu.

Manufaktura w Kobyłce powstała w 1781 roku, przeniesiona z Terespoła przez A. Unruga. Należała do spółki („Kompanii Fabryki Jedwabnej”) J. Ch. Bluma, F. Selimanda i S. Filsjeana. Do rozwoju tej wytwórni przyczyniła się manufaktura w Grodnie, ponieważ stamtąd, z przyzwoleniem króla, zakupione zostały w latach 1781 i 1783 krosna tkackie w liczbie 24. Już w 1782 roku można było kupić w Kobyłce wszelkiego rodzaju pasy jedwabne, zarówno „paryskie” jak i „perskie”, i to bez konieczności wyjaz-

du, ale z możliwością ich nabycia w Warszawie (o czym informowała prasa warszawska). Do Kobyłki przyjmowano również zamówienia na pranie i maglowanie pasów. Wtedy to – jeszcze nie ukończoną – fabrykę oglądał król Stanisław August i zamawiał pasy do swej garderoby.

Od 1784 Kompania zaczęła się rozpaść. S. Filsjean spłacił Bluma i Selimanda i jako jedyny dzierżawca, a potem właściciel, samodzielnie decydował o twórczości manufaktury (z Selimandem podpisał wprawdzie w 1785 roku umowę na współpracę na okres 10 lat, ale zerwał ją już po dwóch latach). W tym okresie manufaktura przeżywała pełny rozkwit, zyskała sobie też wielu protektorów, którzy reklamowali jej działalność, a zwłaszcza zalecali posłom wybranym na sejm zakup pasów w Kobyłce.

4. Fragmenty liter – druga sygnatura. Fot. W. Holnicki

W 1790 r. na Sejmie Wielkim Filsjean wraz z innymi właścicielami fabryk został nobilitowany za krzewienie przemysłu w Polsce. Kiedy w 1794 S. Filsjean zginął na ulicach Warszawy, zastrzelony przez kozaka, persjarnia upadła, a w 1796 r. nastąpiła jej publiczna licytacja.

Pasy z manufaktury w Kobyłce odznaczały się zawsze wysokim poziomem technicznym. Wykonane były z doskonałego surowca, ścisłymi splotami. Jak słusznie stwierdza Chruszczyńska, manufaktura w Kobyłce była jedyną, obok grodzieńskiej, w której nie naśladowano pasów słuckich, a wzory francuskie, perskie czy tureckie były jedynie źródłem artystycznych inspiracji. Imponująca była również wielka różnorodność motywów. Zwłaszcza Filsjean starał się by jego pasy wyraźnie odróżniały się od pasów pochodzących z innych polskich wytwórni.

Zakupiony dla Wilanowa pas o pięknej kompozycji wzorów, z subtelnie dobranymi chociaż żywymi kolorami i precyzją wykonania jest doskonałym przykładem działalności manufaktury w Kobyłce z lat 1787-1794, a więc czasu samodzielnego prowadzenia jej przez Szczepana Filsjeana.

Pewną osobliwością tego pasa jest jego sygnatura. Prócz S. *Filsjean*, jak na innych pasach z okresu 1787-1794, występują tu – nie rozszyfrowane przeze mnie – fragmenty liter (których nie można odczytywać jako *W Kobyłce*, jak na innych pasach Filsjeana). Brak tego znaku także wśród sygnatur publikowanych przez Jadwigę Chruszczyńską w *Pasach kontuszowych*⁶. Dobrze więc, że pas z tym nieznanym dotąd oznaczeniem trafił do zbiorów muzealnych – może następne opracowania pozwolą poznać znaczenie tej sygnatury.

⁶ J. Chruszczyńska, o.c., s. 266-283, sygnatury z Kobyłki, z okresu Filsjeana poz. 53-55 i 62, 63.

Maria Żukowska

A SASH FOR THE POLISH
NATIONAL DRESS KONTUSZ
MADE BY S. FILSJEAN
A VALUABLE ADDITION
TO THE WILANÓW COLLECTIONS

A sash with tripartite heads, signed with the name *S. Filsjean* and with fragments of unrecognisable letters (fig. 1-4) was purchased by the Wilanów Museum in 1994. The sash was made in Kobyłka near Warsaw, in the manufacture which in the years 1787-1794 belonged to Stephen (Claude Etienne) Filsjean, a French weaver living in Poland from 1774. The Polish Sejm granted him the rank of a knight for his achievements in development of Polish industry. He died in 1794 in the fight for freedom of Poland.

Sashes made by Filsjean were exceptional for the originality of their patterns and exquisite quality. The indecipherable fragment of signature (fig. 4) is unknown in the literature. See also comparative material and full bibliography of Polish sashes, in: Jadwiga Chruszczyńska *Pasy kontuszo-we...*, Warszawa 1995, on the Kobyłka manufacture pp. 22-28; 121-154, 278-281; 292-295; 315; 316.